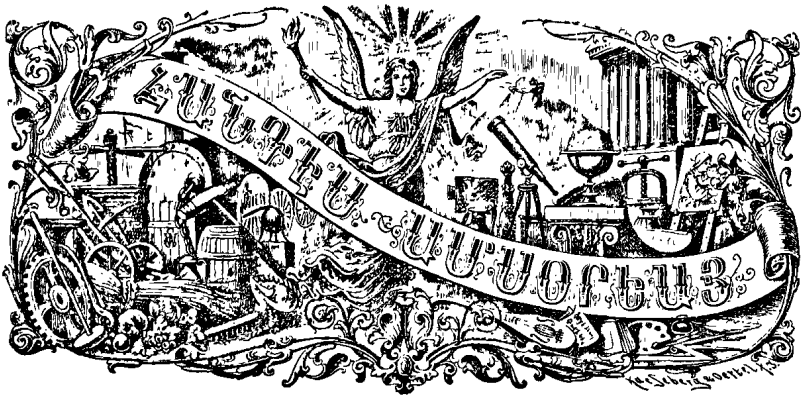

ԲՐՈՐՈՑԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԸՐՈՒԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ

Ի. ՅԱՐԻ 1906

Տարեկան 10 ֆր. սակի — 4 րբ.:
 Նկատմանը 6 ֆր. սակի — 2 րբ. 50 կ.:
 Մեկ թիւ. կ'ալիւ 1 ֆր. — 50 կ.:

ԹԻՒ 11 ՆՈՅՆՍԵՐԻ

Ա Ռ Մ Ո Ր Մ Ե Յ Վ Ն Ն

Պ Ա Յ Ս Ա Կ Ա Ն

ՆՈՐԳՈՑՆ ԼՈՒՍՈՒՄՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՐԳԵՐ
 ԿՊՐԻ ՄԵՍԻՆ

որդւոյն եւ Աղբքսանդր քահանայով մը միասին, տալով անոր գիր յամենարարական եւ հպատակութեան ուղղեալ առ Ս. Քահանայապետն Պիոս Դ, միանգամայն մեռան, սակի խաչ, օրհնեալ մատանի եւ թէպէտ փկոյնի նշխարները իբրեւ ընծայ նախելու առ նորին Սրբութիւնն, Արգար

ճամբան երկու տարի կ'աշխատայ. յիշեալ կաթողիկոսն ալ տարի մ'ետքը Եփրատին կը վերագառնայ, եւ երբ Արգարէն բնաւ լուր չ'առնուր, բայց անկէ որ անոր կիպրոս հասնիլը կը ծանուցանէր, իր եպիսկոպոսաց հաւատութեամբ մի եւ նոյն իմաստով օտիշ գիր մ'եւս կ'ուղղէ, յիշատակելով անոր մէջ Արգարու պատուիրակութիւնն ալ, որ անկէ առաջ Հռոմ կը հասնի, եւ որուն բովանդակութիւնը լատիներէն թարգմանուելով եթովպացի կամ Հնդկի Մկրտիչ անուն անէ մը, սակաւ ինչ ծանօթ հայ լեզուին, Ս. Քահանայապետին կը ներկայացուի: Պիոս Դ կարգաւորէ այս նամակը՝ Հռոմի մէջ փնտել կու տայ զայն՝ որ չի գտնուիր, վասն զի դեռ չէր հասած: Բայց քիչ ետքը կը հասնի իր քննիչներով միասին, եւ Ս. Քահանայապետին առջեւ ելելով՝ կը ներկայացնէ հետը բերած պաշտօնական թուղթերը եւ ընծաները, որոնց համար քահանայութիւն կը յայտնէ նորին Սրբութիւնը, եւ սիրով կը մեծարէ զԱրգարը ինչպէս նաեւ անոր ընկերները: Պիոս Դ ի նշանակութեամբ Արգարու իմաստուն խօսքերը՝ կ'առաջարկէ անոր ի գիր մատուցանել Հայոց դաստիարակ, եւ նա թէեւ կը հրաժարի այն ձեւերովն իր անկարողութիւնը պատճառելով, բայց Ս. Քահանայապետին ստիպանաց վրայ կը զիջուի, եւ Աղբքսանդր քահանային ձեռնառութեամբ կը պարտաւորէ զայն, որ նշնպէս վերադիշեալ Մկրտիչն լատիներէն թարգմանուելով՝ Արգարու ձեռքը կը ներկայացուի նորին Սրբութեան, ուսկից շատ գոհ կը մնայ: Ստիպոյն այս ամէն եղելութեանց վրայ ինչ պատասխան տրուեցաւ թէ Արգարու եւ թէ Մկրտիչի կաթողիկոսին, Չամչեանի ի Հայոց Պատմութեան մէջ լինէ՝ թէ անյայտ է, սա միայն ստույգ է որ այն ժամանակէն ետքը Հռոմի քահանայապետները միշտ գթալիր աչքը նայեցան Հայ Ազգին վրայ: Հատ. Գ. էջ 524: Իսկ փափագեան կ'ըսէ՝

Թէ Պրիտ Դ. իրրեւ հիւրանոց՝ Ս. Լաբրանտիսի՝
 եկեղեցին եւ ժամանակներ ինչքեղծին հանգերն
 Հայոց շնորհաց, եւ Արգարու՝ ձեռնառու թիւն
 հայկական տպագրութեան տառերը պատրաստե-
 լաւ. Պատմ. Եկեղ. Ն. 777. Այս պատմութեան
 թիւերն սակայն վերոյիշեալներէն զատ ունեցաւ
 նաեւ ուրիշ կարեւոր հետեւանքներ, որ կը յայտ-
 նուին այսօր հնագոյն եւ միտնջ նամակէ մը, գրեալ

ականատեւ վկայէ 20 տարի ետքը եւ ուղղեալ առ-
 Թադէտա Բ. կաթողիկոս իշխմանի, որուն բնա-
 գիրը (80×29 մեծութեան)՝ թէ եւ բաւական աղ-
 ճատեալ՝ կը գտնուի մեր Թատեհագարանին գրչա-
 գրաց շարքին մէջ ՄԲ թուահամարի ներքեւ, զոր
 կը փութեալ նշանակութեամբ ի լոյս բնծայել օգտա-
 շատ Հանգեւորի միջոցաւ:

.....
 Էջօթարեցաք զայլոյ յաճողն յայս զե . . . ի կամք . . . մի ի ձենջ
 ոչ յանդգնեալ իշխել որ ի շաւիզս . . . յիս զօրհանապաղ թէ ուր է ած քո,
 որ եւ նոքա ասին հնազ թէ ուր է պս . . . եւ որ է բզմ պոռնաւ նուազք եւ
 նուազք եւ ոչինչ են առ ազգս մեր . . . ի սոսա . . . այր . . .
 ահօրն, յոյ վս բզմ պոռնաւ որ նախատանց եւ . . . նկս . . . մաղթեմ
 զի եկեցէ . . . զնեղիւն իմ իրրեւ ի վր երեսաց իմոց . . . յստացիս ոչ միայն
 ի գահալլիսաց այլ ամ զվտորաց եւ ամ իշխելոց նոյ Վրձէ ծանիր . . . ցօմնկիս
 գալս քո եւ պատճառես զպաճաւ որ ոչ են պաճաւ Լճիմ ունին այրս ծոյն . . .
 կուայ եմ առաջին քո եւ խոտովան . . . յանձն առնեմ քեզ զամ. ոչ թէ ի հպար-
 տի ի զա . . . իմ յեկեղեցի եւ որ քննէ զսիրտս եւ զերկրաւունս զի ի ծածուկէ
 . . . եւ ի բազմաց լուեկ եւ որ մեք . . . ի հոռմ. եկեղեցիս առնել հոյցն. սպի-
 տալ լինել որ է հիւրանոց. մա . . . սահմանէ եւ որ չափ . . . զմանց հրնարիմ
 օգնել եւ աջողել ազգիս իմոյ վս այլ եւ հաւատոյ զի ի յազգէ միոջ եմք եւ ի հոռէ
 լուսաւորչին . . . հայաստանեայց. Լճ մի . . . խոտովանիմ զի սն վկայ ունիմ զկարն
 իմ յաւկառածով ի կեանս իմ ինչս եւ ստացաւծաւ եւ հայրիս սր փափոցին եւ ի
 Կարտիսարէս հայոցն եւ ի տանս մերոյ վրկ . . . թեհէն, եւ փառօրեւ իմ ի յայս մե-
 ծաց եւ փորոց ըս արժանեաց իմոց. եւ ոչ թէ կարտիմ մարմնաւոր մեծուեւ եւ
 փառաց. այլ արւօղն որ ըս օտր կաջողէ ծոյնի իւրոյ Լճաւ միւռն պախատուի ունիմ
 ոչ թէ անձին իմոյ առնել ջուսամ այլ բորդ ազգին իմոց հակառեանց. զի ոպ դիտուի
 ձեր արտութե զի ոչ սակաւ ծանկ անց . . . միոյ հայոց ազգէս ժամանեւ զստ զի յամ
 երկրէ յորում հայցես սատ կան եւ որք զնացեալ են եւ որոյ լուեկ եմք թէ դալոյ
 են Լճակո . . . նորդք, փարթամք եւ աղքատք. ոմն լա եւ կաղզկէ թէ որդիքս զերկ
 վարեցաւ եւ ինչս ոչ ունիմ որ թափեմ. ոմն թէ ստուն եւ ըստցաւ . . . ոմն թէ
 պարտատուր եմ եւ անօքնակամ. ոմն թէ աղքատ եւ առանց կարեւորի. ոմն թէ օպին
 կողոպտեաց զամ ինչս իմ. ոմն թէ ի ծովուն կործանեցո բազմուիս ստուգուածոց իմոյ.
 ոմն թէ եկեղեցի կամիմ շինել. ոմն թէ անօթս եկեղեցոյ չունիմք. Լճ այլ բզմ եւ
 անյփ. ոմն գալով որք բունին ի հաւատոյ հնիկ են եւ խնդրին քուսկուի. եւ այլք որք
 վշտացել են ի բունեւ ի անօրինացն փախելով անկնով սատ. եւ ինձ զսք զամ սի-
 լով եւ փափքնք գիրկ արկանիմ եւ ի ծոց առնեմ ոպ հոյ զնա զնախնս նորածն ի
 միսթար լինիմ յոյացն որ եկելոյն են Լճաւ ոչ կարեմ զսիրտս նոյ եւ փախաւ նոյ ինչք
 եւ արժաթիւք յղտչելն եւ յիս դարձուցանել. եւ ինձ մեծ ամօթ եւ պակուն թուի
 թոյլ տալոյ նոյ անկնել գրանէ ը գուն . . . մուրանար. զի ծաւալեալ են պթմ հայք

1 Հայոց հիւրանոց ստանալ ի Հոռմ այս թուա-
 կանէն հին եւ Հիւրանոցին տեղին այլ եւ ոյլ ժամանակ
 պարագայից բերմամբ փոխան են եւ այժմանց շորորդի
 եւ Եւսափ վերագրեալ փոխարին թիւն մը յաւ եւս կերեւոյ
 քան թէ ընդհուտ, վասն զի անկե առաջ ալ բնէն Հայք
 իրենց հիւրանոցն նոյ իրեալ յառնու Ս. Աստուածածնին եւ
 Գրիգոր Լուսաւորչի նշանաւ որ Ս. Պետրոս Եկեղեցի գն ժող,
 որ անոր առկէն հրապարակին ընդարձակեցաւ առթիւ
 ի բաց բարեգեցաւ իսկ Հայ վանքերու հաստատութիւնը
 Հռոմայ մէջ մինչև 1805 ին յառաջանայ՝ զանգի արձանա-
 գրութեանց համեմատ:

Վար նալ յամբ 649 Կատեղանան ժողովոյն

գործոց մէջ կը յիշատակուի Հայոց վանք մի Էռոմ
 Renatus անուամբ. հմմտ. իսոսքերս, Thallassius alba
 presbyter Armeniarum in hac romana civitate con-
 stitutorum qui appellatur Renat.¹⁴ (Mansel X, p. 903.)
 Նոյն յիշատակութիւն տես եւ Կ. Պոլսոյ Գ. ժողովոյն (1800)
 գործոց մէջ առ Lebleb VI, p. 609. Եւսթր. ՀԱՆԴԻՍԻ

1 Ըստ Հ. Պետրոսի Սեփան. ի Ս. Մարիամ Երզն-
 ացի (Էռմ. Հայք. Հայրենեաց. հո. Ա. Ն. 530): Ըստնց եր-
 կութեն մէկ հարիւր սեւալ ընտրու է. այս ստալք է սակոյն
 որ այս երկու առաւել թիւնները մէկմէկու շատ մօտ ժա-
 մանակ մէջ եղան են, հազիւ թէ երկուքին մէջ 6 տարի
 անցան է:

կայուցեալ ար Գափուռն եւ իրրեւ տեսեալ ար Գափն Գիւռն ի մեծ ցնծուի լեալ եւ արար Համազումար Հանդէս. եւ առջի խուռն ամբողջին Համարուեալ զերեսն հօր իմոյ ասելով թէ ի հայոց թգրն գաի ոմն մի: Դէ Հանուրց ցնծուք եւ ուրախուք իւրհդ արարեալ ար Գափն առաքել զհայրն իմ ի յետս ասելով ցհայրն իմ ի նմանէ թգրադն եկիր առ իս. եւ այժմ փառաւորեալ իրր արքա առաքեմ զքեզ առ Պտղոն զի բնոյցն զնա առ մեզ. զի իմ բերան առ բերան խօսելով իմացից զանցս հայոցն, զի գուռ եղևր միջնորդն ընդ . . . ընդ հայք: Դէ զիս ար Գափն արդեգիր առնելով իւրն. եւ ոչ թոռն ընդ հօրն իմ ի պատճառ ի յետ չըբելոյ հօրն իմոյ ի հայոց: Դէ . . . բասա . . . հօրն իմոյ նորննաւ եպս ոմն . . . եաց վս զի գիտելով փոքր ի շատէ ի լեզուաց աշխարհին մեղոյ. եւ բոմ ընչիւք եւ պարգեւօք յուղի անգեալ գալով ի հայս. եւ հասեալ ի քղքն վէնէտիկ եւ զեպան ընծայիւք յառջ խողաղուցեալ քան զինքն ի Ալիսորս զի կացքն եւ սպասեցէ գալոյ հօրն իմոյ. եւ վերին կամակցուր Հիւանդացել անտ եպսին եւ ոչ սակօ աւուրք անցեալ վախճանի եւ դարձուցեալ զընծայս ի հռոմ եւ հօր իմոյ լուեալ զայս. յերկու կողմնաց յուսահատեալ. մինն զի եպան վախճանեալ որ ընկերակից էր եւ միւսն որ պարգեւքն դարձան ի հռոմ առանց իւր հրամանացն. եւ մինչեւ ի յայս տարիկուսանոս էր լուեալ այլ իմն համբ թէ տաճկունքն լուեալ են զ. . . եւ նա այլ հնարս ոչ կարել առնել. հնարեցաւ եւ արար զպատման զրոց եւ յուղի անգեալ անցեալ ի Արտասկիւնուպօլիս . . . և օրինայն թէ վս այս պատճառիս զնացել եմ ի Ֆրանգըլտան վս ահի եւ երկիւղեն եւ ամ ինչ վս չկամելս այ ունայն եւ անտի եղեն: Դէ ես աստ անա ի դարատունս առ ձեռամբ հզաւր Արտաինարաց եւ ամ դպուռն լատինացոց . . . առաջի վեհ եւ երեւելի Անթանիս վերինս Արտաինարին որ է առջեկա ար Գափուռն Ժգ Վիրգորին. եւ . . . եւ վս գալոյ նր ի հռոմ եւ գտեալ սակօ ի զանցն նր եւ զվկառու ի որ վկայեալ էին թէ թգրագն . . . լով զայս ստուգեաց եւ յայտնեաց ար Գափուռն եւ փափն կամեցաւ առ ինձ Ժառանգուի իրր կամ զքղքս կամ բերդս եւ . . . լով իրր թէ նոր իմն վկառուի ինչպիւրով ի հայոցն. Դէ ոչ թէ ինձն Ժառանգուի փափաքեմ այլ ըս վերգրելոցն որ վս հայոց . . . զայս վս այս պատճառաց ասեալ զայս սիրելին իմ եւ իորհրդակիցն իմ առ հոգեւորս արար ի յլուիւր քո զի զայսմ . . . լաւն արարեցն ինձ. զի ձեռամբ քով գրեայես նումպ վկառուի առաջի զրոյն ոպ աստ ընթեռնուս. եւ կնքեսցես զնա կնքեաւ քո. եւ թէ հնար է մինչեւ քսան կպտունք կնքելով եւ ձեռնացիրս առնել ի նումպս զոր հայրդ ար ինձ նորհէ. եւ զփափաք իմ ի քնն . . . պ կամիմ այնպէս արտացիս Տրն վկա լիցի այսմ բանիցս զի զկնամն ար Գափին ամ յամի անպակաս պահել հոգա . . . ի սր էջմիսածնէն եւ ի . . . նր: Դէ զրձ թէ ոչ վս իմ փափաքիմ այլ վս հայոց երկց պատճառս. նախ զի ամ կարուտեալս որ դան առ իս բնակեցուցից եւ սացից Ժառանգուի. երկրորդ զի շինեցից եկեղեցին հայոց եւ բարձրացուցից . . . ի մէջ ազգիս այս եւ կացցեն ի յանդոս հարցն իւց . . . ոպ . . . յետնին. եւ մի որ յազգիս յայսմանն . . . ցուցանէ եւ մի ոյլայլէ զնս. • յերրորդ զի յորժամ այս ամ լինի հուշակի եւ տարձնի արարմունք հայոցն յունեն ամիրի. կարացից Համարձակեցայ հնպգոր յեր եւ ի մուտս առ ար հայրն Գափն եւ առ հօր Արտաինարըն եւ զբուշացուցանել . . . նել զառջին երգումն եւ դաշնքն եւ յօժարեցուցանել զնս օր ըս օրէ գալ նց ի փրկուի սրոյն Արտնի ոպ հարրն իմով ոչ եղեւ. մաղթեմ եւ հայցիմ յայ զի ձեռամբ իմով եղեցի: Դէ դու հայր իմ հոգեւոր Տր իտալեանս Պտղ յօժարիւս ոպ որոց հարազատոյ արասցես ստուգուր եւ հանձնարի եւ առնթրեր նամակիս զինով զկնիւքս միահամուռ եղացն եւ պնտունեն իւց ի ներքոյ կնքոյն. եւ խոստովանաբար . . . եւ մի իրրեւ . . . արակ . . . եւ փոյթ առ փոյթ կառարկեսցես եւ դարձուցես զպատգամօր . . . զի գոյթ հայրուեդ տեսից ծոյս եւ հոգեւոր որդիս քո զի քեւ եղէց անգինաքար ի մէջ հռոմայ եւ ի մէջ . . . Դէ յետ այսոյ կատարելոյ թէ մի ի սպասօրաց հօրդ հոգեւորի Ժամանեցէ աստ առ ի ինչորս ինչ տեսցէ . . . եւ քո պարտանալ նայէի զի հայրդ ար . . . ի քնն իսկ վկայէիր բերան առ բերան եւ հաստատելի ձեռամբ քով եւ . . . բազի քով արթով. եւ դէս եւս այսպէս ան ռնիմ. եւ թէ ի Ժվկիս չունի փառօրութիւ կամք Ժամենոյ աստ. որպ եւս

ի ինչդիրս է մերոյ Հայոցս պարուն Կարտինարին զորոյ զնամ . . . ի դարձ պատասխանուս թղթիւ ինձ թէ . . . պատրաստուի առնիմ սրբուեդ եւ կամ . . . քեզ կամ յոր քնարհաւ գարոյ եւ զի առաքեցից ամ . . . Տրաման Կարտինարին զի յոր քեզ հանդիպեցցի սրբուիդ քո . . . ըս արժանեացն . . . ի քեզ ի թգրէ առ թգր մինչեւ մօտեւան լիցիս մեզ . . . ապա մի ի սպասօրոյսդ առաքիսն որ ես ամբոյս ըս արժանի երանել առջի եւ զօրինաւորն առնիմ զի ծանկեցն . . . թէ մարդկան . . . վեհ իմանառեդ Հայր իմ հոգեւոր Տր թաւթէոս Պարզ Հայոց:

Գրեցաւ ի թվկար Հայոց մեծաց ի Ուլլա. ի մեծն հռոմ ի դուռն գլխաւոր առաքելոց Պետրոսի եւ Պողոսի ձեռամբ

հոկտեմբեր իս օրն շարաթ օր

վերոսացեալ

մեղաւոր

Սուլտանշա Սարգանտունէս

Այս նամակը նոր լոյս մը կը ծագէ ազգային պատմութեան վրայ. վառն զի ասով կը յայտնուին մինչեւ ցարդ անծանօթ այլեւայլ տեղեկութիւններ, որպիսի են. —

Մերայէլ Պաթմոզիկոսին Սեբաստիոյ մէջ դուսմարձ ժողովոյն Արքեպիսկոպոսաց եւ Եպիսկոպոսաց, Վարդապետաց եւ Քահանայից, Երեսփոխանաց եւ Առաքանեաց անունները:

Պիոս Դ. ին նորընծայ եպիսկոպոսի մը ձեռքը, փոքր ինչ տեղեակ մը լեզուին, փոխադարձ նուէրներ զրկելը առ Մերայէլ Վաթմոզիկոս եւ զԱրքապիսկոպոս վերադարձնելը, որպէս զի հռոմ բերէ զայն բերան ի բերան խռնելու համար:

Նուիրատու բարեկամներն Արքապիսկոպոսին ընկերակցութեամբ հռոմէն մեկնումը, եւ ի վեհեպիսկոպոսի ուղղեցն Կիւրքոս ուղարկուելով՝ պայմանաւ:

1 Արքապիսկոպոսի զեմքէն ինչեւ ետքը՝ կը դադարէր ութամսեալ տաղանթն տաղարութեամբն, որ լոյս կը

իրեն սպասուէր, հին տակաւորեայ հիւանդութեամբ վախճանիլը եւ նուէրներուն ետ զրկուիլը:

Արքապիսկոպոս Սուլտանշա որդւոյն Պիոս Դ. Քահանայապետէն որդեգրուիլը, եւ անոր իբր ժառանգուիլին քաղաքներ եւ բերդեր շնորհելու մտադրութիւնը, եւ ուրիշ շատ մը պատմական նոր ծանօթութիւններ, որոնց տեղեկանալու համար ամէն բանատեղի բաւական է ելլալ նամակին պատճենը ուղարկութեամբ հեղ մը կարգաւ:

Հ. Ս. Վ. Ս.

տեսնէ 1565ին վեհեպիսկոպոսի մէջ Վեհ քանի մը տարի տալիս Հայկական տաղարութեան անդամիկ գործը կը կարեւորէր, թէն անի 13 տարի առաջ ուրիշ տաղարական շմշշ մեւ երեսն եկան ըլլալ Աղթարը անուամբ առանց հեռանալ միանշնաւու: Բայց այժմ շնորհիւ Յարոյ Միւրթաբեան Հարց Վիեննայ գիտեմք որ Կեպարի վանքին մէջ կայ սաղան մը տալեալ ի վեհեպիսկոպոսի 1572ին:

Կ Ե Ն Ս Ս Գ Բ Ա Վ Ա Ն

ՍԱՐԳԻՍ ԱՐԳԵՊ. ՍԱՌԱՓԵԱՆ

ԵՐԻ ՀԻՆԻՆԻՐՈՐԻ

Որ միւրիկ յայտնէ Սարգիս կամարի ի նման հռոմ կեպարան բուր, զուրիկ եւ թողուի Սիմեոնայ զոտ հոգի, չորեքսութիւնն եւ լոսն հեռաւոր:

1 Այլ արգ Սարգիս յետ մի տարւոյ ի քաղաքին Բիւզանդիոյ Հրաժարելու ի հոգեւելոյ Զաղգ արամեան Կեպարիոյ:

2 Չոր եւ առնէր կամաւ իւրով, 3 Զի գրուելին եր համբերելով Սեկրթիկ անձանց անգով, 4 Զորս չէր հնար հալուել շքով:

3 Քանզի նոցուն անգուլ վերով

Օր ըստ օրէ մեծանալով

Անհամ բանիւ եւ վատ գործով

Վթարանայր նորուն կարով:

4 Նա նմանէր զայս առնելով

Նաւաւարի լի հանձնարով

Որ ի ծփիւլ ալեզօ հոգմով

Խնդրէ ծոց նեղ լքեալ լայն ծով:

5 Իսկ կեպարեանց խումբ համօրէն

Եւ մանաւանդ որ կայրն անդրէն

Մաղթէր բզնա խոնարհօրէն

Ոչ հեռանալ յիւր բուն հօտէն:

6 Բայց որոշեալ եր նա յայնիկ

Աս պատճառաւ ոչ սակաւիկ

Ուստի շանայր յեմա յայնիկ

Հրաժարեալ նստէր լուիկ: